

Om biografier og oppdragelse:

Veivisere i livet

av Arve Mathisen

Trykket i tidsskriftet Steinerskolen nr. 4, 1990

- Er det sant? Har det hendt på ordentlig? - I barnets verden hvor eventyr og virkelighet ikke helt har skilt lag dukker dette spørsmålet ofte opp. Klarte virkelig Askeladden å hugge alle hodene av trollet? Eller er det bare noe mor eller far eller læreren har funnet på selv? Jeg glemmer ikke da en av mine elever i 6. klasse så på meg med en meget skeptisk mine etter at jeg som introduksjon til en ny periode i historie hadde snakket om Trojas fall og Odyssevs hjemreise, og spurte: - Tror du virkelig på han der Odyssevs? - Jeg så tydelig skuffelsen i hans øyne. Han hadde forventet mer av sin lærer enn at han kunne tro på noe så usannsynlig som det han nettopp med begeistring hadde foredratt for klassen.

Og hva svarte jeg? - Jo, at historiene om Odyssevs tilhører mine favoritter, at jeg er en stor beundrer av Homer, og at hvis jeg skulle være helt ærlig ikke kunne si annet enn at jeg tror på hvert eneste ord. Det oppstod et øyeblikks taushet i klassen. Usikkerhet rådet. Hva mener han? - Undervisningen gikk videre.

Nå spør kanskje leseren seg: Men tror han virkelig på Odyssevs? - Skal man ta et slikt spørsmål på alvor involverer det naturligvis veldige perspektiver. Hvilken verden er den virkelige? Som lærer ved en Steinerskole faller det naturlig å hevde at virkelighetene er flere, eller har flere sjikt, om man vil. Hele denne skoles pedagogikk hviler på idéen om at oppdragelsesgjerningen er en gartnervirksomhet, der menneskets jordsmonn pleies slik at usynlige krefter og egenskaper i barna hjelpes til frodig vekst. Det gjelder det innerste i vår tilværelse, friheten og individualiteten, fenomener som er svært uhandgripelige vil den vite som forsøker å nærme seg dem. Altså! Det er mulig å hevde at Odyssevs eventyr er, om man velger den rette synsvinkel, like virkelige som det meste av det som hender oss hver dag.

Det som skiller Odyssevs møte med Kyklopen eller Sirenene fra en dramatisk eller krisefylt situasjon i et nåtidig menneskes liv er egentlig ikke så mye. Odyssevs liv var ikke nødvendigvis mer hendelsesfylt enn vårt. Jeg vil anta at et liv i vår tid er mer sammensatt og inneholder en mer komplisert vev av hendelser enn på Odyssevs tid. Det som gjør Odyssevs opplevelser så fremmedartede, er at Homer skildrer hans hjemferd sett fra et overordnet standpunkt. Svært liten vekt legger han på ytre geografi og handlingsbeskrivelse. I storslagne bilder tar Homer leseren med på denne reisen, men synsvinkelen er menneskelivet sett med gudenes blikk. Det usynlige blir synlig. Slik blir en storm mer enn en storm. Leseren får se når og hvordan gudene griper inn og styrer hendelsene blant Odyssevs og hans menn. Den ti år lange ferden hjem til hus og hustru blir således et stykke menneskeliv iaktatt fra et høyere perspektiv. Kun ved kloke og rette handlinger, ved mot og snarrådighet, overlever Odyssevs og kommer til sist hjem som eneste overlevende. Skrevet som en tradisjonen

reiseskildring ville det hele naturligvis se fullstendig annerledes ut, og ville neppe ha noen større betydning.

Det kan synes en smule overmodig å sammenligne et nåtidig menneskeliv med antikkens store helt. Da må vi ha klart for oss hvorfor Homer ga menneskene sine diktverk. Homer tilhører fortidens store oppdragere, og ved sin kunst har han satt dypere spor i vår bevissthet enn vi sannsynligvis er klar over. Hans to diktverk er som søyler ved inngangen til vår kultur. Det ene handler om vrede, det andre om en hjemreise. Ved å gjøre menneskenes handlinger gjennomskubare forvandles hverdagslige fenomener til hendelsespanoramaer der sammenhenger åpenbares mellom Guder og mennesker, mellom gjerninger og deres konsekvenser, mellom det usynlige og det iakttagbare i menneskelivet. Odyssevs er representanten for det nye reflekterende menneske, og hans dramatiske hjemferd kan sees som den tenkende bevissthets kamp for å erobre seg selv. En erobring av menneskeverd, en realisering av menneskets muligheter, med et moderne tenkende sinn som utgangspunkt og redskap. Enkelte forskere peker på innvielses-motivet som ligger til grunn for denne tidenes første roman.

Homer hadde på ingen måte kunnet virke inspirerende i en så voldsom grad hvis han hadde formulert sine innerste tanker i et sett med læresetninger. De intense bilder han gir fra sine helters livsløp har etset seg inn i sinnet på grekere, romere og mange av verdens folk i utallige generasjoner. For barn er de eventyr, for voksne ypperlig fortellerkunst og en kilde til livsvisdom. Jeg har opplevet med hvilken fryd og tilfredsstillelse elever på videregående-trinnet ville høre fler og fler av beretningene fra Odysseen i en litteraturhistorie-periode.

Steinerskolens læreplan legger vekt på at elevene på alle alderstrinn får høre om enkeltmenneskenes liv, om deres kamper og seire, om lidelse og selvovervinnelse. Beretningene fra antikkens kultur og den greske mytologien tilhører riktignok femteklasse. Men motivet om mennesket som handler i samklang med høyere makter, viser seg i fortellerstoffet allerede fra første skoleår. Barna møter der de velkjente skikkelsene fra folkeeventyrene, og disse har nettopp det til felles med Odysseen at også her knyttes handlingene til en større sammenheng.

Askeladden er en typisk representant for dette. Han er universell. Alle har vi en Askeladd i oss. Folkeeventyrene anskueliggjør en sjelelig og moralsk kamp som slett ikke er oss fremmed. Her blir ytre hendelser til bilder på en indre dramatik. Det er ikke banalt at Askeladden vinner prinsessen og det halve kongeriket etter at han har tatt livet av trollet. Eller at Per og Pål får skåret renner langs ryggen og salt strødd oppi når de ikke lykkes. For akkurat slik er livet. Naturligvis ikke konkret i form av troll og prinsesser. Men menneskelig sett gjelder eventyrbildene fullt ut. Å vinne det halve kongeriket må forstås som en landevinning i sjelens verden. Kampen mot trollet er menneskesinnets strid med seg selv, og giftemålet med prinsessen blir et bilde på den indre enhet og harmoni som vi mennesker kan arbeide oss fram til.

Allerede i andre klasse får elevene høre om historiske personer. Det er vanlig å ta fram Frans av Assisi og andre som helt har viet sitt liv til uegennyttige, gode gjerninger. Disse menneskenes liv blir i sin renhet og monumentalitet også til bilder på den storhet og det potensiale som kan finnes i en menneskesjel. Følger vi undervisningen i årene oppover mot den gryende puberteten, vil vi hele tiden møte menneskeskjebner som på godt og ondt er representanter for hele menneskeheten. Deres liv gjenspeiler en virkelighet som angår oss alle. Noe av den transparens som kommer så tydelig fram i

eventyr og myter finner vi igjen hos konkrete historiske personligheter. Men vi vil oppdage at dette motivet blir mer og mer uklart og vanskeligere å få øye på jo nærmere vi kommer vår egen tid.

Den som går nøye inn på historien vil legge merke til at menneskene før oss identifiserte seg med sin tids idealer og åndsretninger langt sterkere enn vi gjør i dag. Fram til renessansen vil man nesten alltid kunne se i hvilken sammenheng et menneske bruker sine krefter. Noe vil selvsagt være særegent og personlig, men den individuelle frihet som setter sitt gåtefulle preg på senere tiders menneskeskjebner, er ennå ikke fullt tilstede. Tenk på Sokrates, Cesar, Kleopatra, Nero, Karl den store og andre. Deres liv er preget av motsetninger og rommer et mangfold av underlige hendelser, men likefullt skinner det noe universelt fram fra hver eneste handling disse setter ut i livet. Det er som om de bærer i seg en siste rest av den transparens som er så tydelig hos Homer og i folkeeventyrene.

Enkelte historikere kaller renessansen for personlighetens fødsel. For renessansen er ingen gjenfødelse av antikkens kultur, og kan heller forstås som den endelige utkastelse fra paradiset. Nå hører jorden menneskene til for alvor og de tar den i besittelse med stor entusiasme. Middelalderens bevissthet avløses av et nytt og friskt verdensbilde. Det er som et slør har falt, og den individuelle friheten, menneskesjelens evne til å realisere seg selv, setter sitt preg på hele kulturen. Forlatt av en høyere ledelse står menneskene der. Uten annet enn sine egne krefter å støtte seg til. Livsforløpet blir nå mer gåtefullt. Individets frihet har ført til at forbindelseslinjene viskes ut. Handlinger virker umulige å gjennomskue og personlige trekk kan helt dekke til en eventuell samhörighet med bestemte historiske intensjoner. Tilfeldighetene, slik ser det i hvert fall ut, begynner å spille en avgjørende rolle. Columbus, for eksempel, var hele sitt liv klippefast i troen på at han var kommet vestover til India, og ville ikke høre snakk om noe nytt kontinent. Dessuten vet vi at han baserte sin berømte tur over Atlanterhavet på fullstendig feilaktige opplysninger fra datidens geografer.

Friheten koster, men gir også nye muligheter. Menneskene blir ensomme. Tenk på Leonardo da Vinci, Shakespeare, Mozart, Napoleon, Wergeland. Hvor sto de, hva ville de, hva ble konsekvensene av deres liv? - Krevende spørsmål å besvare. Allikevel merker vi hvor inspirerende det er å studere deres biografier. Det gåtefulle, det uvisse, det merkelige er eggende. Vi kan beundre deres begavelse og evner, bli matte av deres utholdenhet og humre over deres menneskelige feil, men etter en tids fordypelse i en moderne biografi er det allikevel noe annet vi sitter igjen med. Biografistudiet virker dypt inn i vår etiske holdning, og gir oss krefter til små eller store brudd med vår vante livsførsel. Det er som det ufattbare, det dunkle bærer med seg små glimt fra en annen virkelighet. Slik stjernene først blir synlige om natten. Biografilitteraturen tilhører ikke uten grunn forlagenes sikreste økonomiske satsninger, og selger i kjempeopplag. Den angår oss. Kanskje er det ikke galt å si at på samme måte som middelalderfolkene fordypet seg i den ene biografien som evangeliene skildrer, berører mangfoldet av menneskeskjebner i biografilitteraturen noe av det innerste i vår tids mennesker.

Hvis vi vender tilbake til undervisningen, ser vi at på samme måte som historiens gang viser en utvikling mot større frihet og individualisme, så finner vi tilsvarende trekk i elevenes utvikling. Puberteten er som renessansen, et ugjenkallelig skritt inn i en ny verden. I 13-14-15 årsalderen er ungdommene vokst fra barneårenes naivitet, og har ennå ikke ervervet den modne bevissthet som på ny kan finne sammenhenger i livets labyrinter. I disse første tenårene er elevene utsatt for

påvirkninger av alle mulige slag. Går man deler av rocke- og ungdomskulturen nærmere etter i sømmene, avslører det seg snart en målrettet preging både av tanker og følelser hos dem som gir seg inn i den. Mine iakttagelser som lærer peker ganske entydig i retning av at elevenes engasjement i denne type ungdomskultur oftest er omvendt proporsjonal med deres faglige interesse og innsats på skolen. Foreldre, skole, samfunn, regler, alt sammen er tåpeligheter sett fra en slik synsvinkel. Det er lite man som voksen kan sette inn enten man er lærer eller foreldre hvis den unge har kommet dithen at han eller hun ikke vil høre på noe som helst, og begynner å leve et destruktivt liv.

Ungdom vil ikke høre eventyr. De hater alt som lukter av moral. De vil ha fakta. Hvordan er livet? Ikke drømmer, ikke tåkete snakk, ikke formaninger. Drømmer har de selv, tåke også. Det er veivisere de trenger. Gode råd hjelper ikke stort. Nå er livet selv blitt læremester og først ved erfaringer både av slikt foreldrene godtar, og av slikt de ikke er særlig glade for, skaper den unge videre på seg selv. Naturlig nok er biografien, andre menneskers skjebne og livsløp, en av de få åpninger et ungdomssinn kan ha mot den såkalte etablerte kultur. Å ta et annet menneskes liv inn over seg er så og si alltid en rystende opplevelse. Virkeligheten gjør ikke skam på seg i sammenligning med dikt og fortelling, hverken når det gjelder alvor og tragedie eller humor og merkelige hendelser. Å dukke inn i et annet menneskes livsløp åpner for evnen til å se kvaliteter i ens eget liv og tilværelse. Andres geni og uendelige kraftanstrengelser kan gi små injeksjoner av håp og livstro til en desillusjonert ungdom. Men her er det nettopp det gåtefulle, moderne mennesket som er interessant, ikke det snev av fatalisme som lett kan prege et ungt menneskes oppfatning av tidligere tiders biografier.

Senere i ungdomsårene, når pubertetens brus og livsmot har tonet ned, våkner hos mange sansen for de store og evige spørsmål. Et motiv i undervisningen blir dialogen mellom det ensomme individet og de større sammenhenger i tilværelsen. Menneskets tilhørighet til både jord og himmel er et tema som ikke lar seg viske ut av vår kulturhistorie. Har livet noen mening? Finnes det en oppgave for hver enkelt? Parsifal og andre middelalderskikkelser kan åpne nye fornemmelser hos de unge. I legenden om Parsifal ser vi hvordan han hele sitt liv må leve med konsekvensene av det spørsmål han ikke stilte. Og slik er det for oss alle. Enhver avgjørelse fører til bestemte konsekvenser. Hva teller mest, det som blir gjort, eller det som derved ikke skjer?

Refleksjoner over egen eller andres biografi der frihet og nødvendighet, blindhet og transparens settes opp mot hverandre, er glimrende øvelser på veien til å mestre sin livsførsel. Det burleske og vittige i menneskenes skjebner har unektelig sin parallell i det guddommelige og det tragiske, og ofte går nettopp disse hånd i hånd. De lovmessigheter som kommer fram når man slik går inn på livets underlige forløp tilhører høyere verdener og er av en helt annen kvalitet enn den enkle og rettlinjede utvikling. Her råder samspillet mellom jord og himmel. Oversikt kan vi først få ved å skaffe oss kjennskap til begge disse verdener.